

جنگ افزارهای ایران

• فرشته ذاکری

■ **Arms and Armor from Iran; the Bronze Age to the End of the Qajar Period,**

■ **Manouchehr Moshtagh Khorasani, Germany, Legat, 2006, 760pp, 30 x 26,5 cm, 900 black-and-white images; over 2,500 color images.**

در گذشته بسیاری از محققان و به ویژه کلکسیونرها که آشنایی با زمینه فرهنگی خاورمیانه و کشورهای شمال آفریقا نداشتند، مایل بودند این جنگ افزارها را به همه کشورهای اسلامی، به عنوان یک بلوک، منسوب کنند. در بعضی از این آثار، از فردوسی، شاعر ایرانی، با عنوان الفردوسی و به عنوان یک شاعر اسلامی یاد شده است و نام او که بزرگترین اثر حماسی اش، یعنی شاهنامه را به فارسی نوشته است، به عربی نوشته می شود.

تقسیم بندی جنگ افزارها و سلاحها به دو دوره پیش از اسلام و اسلامی، اغلب باعث می شود تا همه کشورهای منطقه به عنوان یک بلوک تلقی شوند و در نتیجه شباهت های بی اهمیت را به دقت مشخص کنند و از خصوصیات و ویژگی های منحصر به فرد هر کشور یا فرهنگ چشم پيوشند. این دیدگاه در طول زمان می تواند آن قدر پیش برود که همه کشورهای مسلمان را بخشی از دارالاسلام بدانند، که در درگیری های مداوم با کشورهای غیرمسلمان بخشی از

■ **جنگ افزارها و سلاح های ایرانی؛ عصر برنز تا پایان دوره قاجار**

■ **منوچهر مشتاق خراسانی**

■ **آلمان، انتشارات لگات، ۲۰۰۶، ۷۶۰ صفحه**

این تحقیق با محوریت جنگ افزارها و سلاح های ایرانی، نیمنگاهی دارد به تاریخ هنر، فرهنگ و هویت ایرانی به ویژه ایران باستان. مؤلف بر آن است تا این جنگ افزارها را با توجه به کیفیت و زیبایی بی نظیر بعضی از آنها که به دست صنعتگران ایرانی ساخته شده، به عنوان بخشی از هنر ایرانی که از آن غفلت شده است، معرفی نماید و نفوذ فرهنگ ایرانی را در منطقه از طریق این جنگ افزارها (در دوره مذکور) یادآور شود. شمشیرها و جنگ افزارهای دیگری که ایرانیان می ساختند نه تنها در کشورهای همسایه، عثمانی، هند، و مناطق عرب نشین مشهور و معروف بوده، بلکه شهرت زیبایی و کارآمدی آنها برای روس ها، لهستانی ها، و سایر اروپاییان نیز شناخته شده بوده است. امروزه کلکسیونرها و موزه دارها کیفیت استاندارد و زیبایی شمشیرهای ایرانی را بسیار ارج می نهند. حتی هنوز به سختی می توان به سطح زیبایی و کمال شمشیرهای ایرانی دست یافت. همچنین، فصلی از این کتاب به تجارت بین المللی شمشیرهای ایرانی اختصاص دارد.

با وجود شهرت بین المللی شمشیرها و جنگ افزارهای ایرانی، مطالعه و تحقیق پیرامون آنها در ایران بسیار اندک است. به سختی می توان تحقیقی مفید درباره تاریخ و توسعه جنگ افزارها به زبان فارسی یافت. از طرف دیگر، مطالبی که پیرامون جنگ افزارها و سلاح های ایرانی در غرب منتشر شده، تنها به عنوان یک مقوله ای تحت عبارت کلی «جنگ افزارها و سلاح های اسلامی» آمده است.

سپر دوره زندیه

نویسنده توانسته است
مجموعه‌ای کامل‌تر از سایر
آثار منتشر شده در این زمینه،
ارائه کند. در واقع، این تحقیق،
در صدر مطالعات مربوط به
جنگ‌افزارها و سلاح‌های ایرانی
قرار دارد

دارالحرب تلقی می‌شوند.

مشتاق خراسانی، نویسنده کتاب، هنر فلزکاری را به‌طور کلی و ساخت جنگ‌افزارها را به‌طور خاص، در ایران به زمان خیلی دور، مربوط به دوره ماقبل تاریخ، می‌داند. و برای این منظور به اسطوره‌های باستانی پارسی، شاهنامه، بزرگ‌ترین اثر حماسی فردوسی، و حتی کتاب مقدس اوستا و قرآن استناد می‌کند.

در آثار بین‌المللی، جنگ‌افزارها و نیروی زرهی ایرانی، به دو دوره پیش از اسلام و اسلامی تقسیم می‌شوند، اما در این کتاب ایراداتی به این رویکرد وارد می‌شود: «به نظر من اهمیت زیادی دارد که تحقیق، حاصل مطالعات و تحلیل‌های کامل درباره جنگ‌افزارها و سلاح‌های ایرانی در هر دو دوره باشد» (دیبچه، ص ۲۳).

از جمله ایرادهای دیگر نویسنده به مطالعاتی که تاکنون انجام شده است، غفلت از جنگ‌افزارها و سلاح‌هایی است که در موزه‌های نظامی ایران نگهداری می‌شود.

مؤلف برای برطرف کردن این خلاء، با مراجعه به مجموعه سعیدآباد، موزه ملت، موزه ملی ایران و کاخ نیاوران (دوره قاجار)، جنگ‌افزارهایی را که در آن جا به نمایش گذاشته شده، اندازه‌گیری و وزن کرده و از آنها عکس گرفته است. حاصل بازدیدهای وی از موزه‌های مختلف ایران، ۹۰۰ تصویر سیاه و سفید و ۲۵۰۰ تصویر رنگی است که در کتاب آمده است.

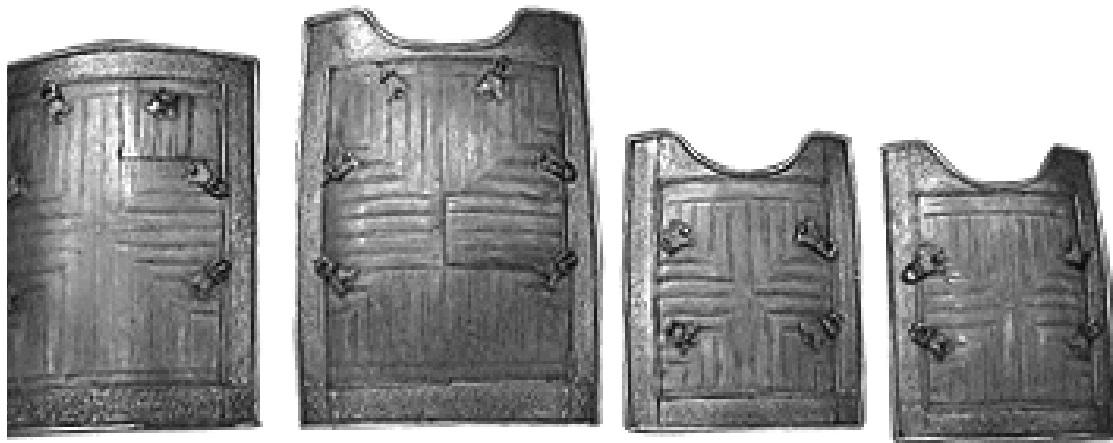
کتاب شامل بیست و هشت فصل است. فصل اول مقدمه و فصل دوم، درباره نفوذ فرهنگ ایرانی در منطقه و تکاپوی ایرانیان برای استقلال است. در این فصل مؤلف به بحث درباره میراث فرهنگی ایران می‌پردازد و از نفوذ این فرهنگ (در دوره مورد نظر) در منطقه، به اعتبار جنگ‌افزارها و سلاح‌هایش می‌گوید. ادامه بحث به غلبه اعراب بر ایران، شورش ظفرآمیز عباسیان و احیای هویت ایرانی اختصاص

دارد. از ۸۱۱ تا ۸۱۳ م. ایران درگیر جنگ داخلی می‌شود و پس از آن شورش علیه حکومت اعراب برای حفاظت از سنن ایرانی ادامه می‌یابد. با ظهور سلسله صفاری (۹۱۰-۸۶۷ م) و سامانی (۱۰۰۰-۸۱۹ م) ایران و فرهنگ پارسی دوباره شکوفا می‌شود. تأثیرات اسلام و دیگران بر فرهنگ و هنر ایرانی از دیگر مباحث این فصل است.

مغول‌ها در ۱۲۱۹ م به ایران حمله کردند و سرداران بر ضد مغول‌ها سر به شورش گذاشتند و این بار حمله مغول است که رد پایش بر فرهنگ و هنر ایرانی به جا می‌ماند. سیر تاریخی وقایع با ظهور تیمور، وضعیت هنر ایران در دوره تیموریان، صفویان، افشاریان، زندیه و قاجار دنبال می‌شود.

فصل سوم به بررسی جنگ‌افزارهای برنز و آهن که در مناطق لرستان، ایلام و مناطق دیگر ایران ساخته شده است، می‌پردازد. این جنگ‌افزارها عبارتند از: خنجر (daggers)، دشنه (dirks) و شمشیر (swords) دسته‌لوله‌ای و دسته پهن. خنجر، دشنه و شمشیر که در لرستان ساخته می‌شد، تیغه آهنی و قبضه آنها از برنزی فشرده است. مؤلف در این فصل به طبقه‌بندی خنجرها و شمشیرهای مارلیک، املش و تالش می‌پردازد. دسته اول نمونه‌های تزئینی است. دسته دوم، شمشیرهای دارای قبه‌های هلالی شکل و دسته‌های استوانه‌ای یا مکعبی شکل هستند و دسته سوم دشنه‌های برنزی با دسته استوانه‌ای و تیغه‌های مثلثی است.

فصل چهارم به بررسی انواع خنجرها، شمشیرها و کاردهای دوره ماد و هخامنشی می‌پردازد. فصل پنجم درباره شمشیرها و خنجرهای دوره پارت و شواهدی از حجاری (rock reliefs) با استناد به نمونه‌های باستان‌شناسی است. فصل ششم مربوط به شمشیرهای عهد ساسانی است؛ شمشیر اردشیر اول، شمشیرهای دوره شاپور اول، شمشیر منسوب به بهرام اول و بهرام دوم، شمشیرهای منسوب به

آمده است.

فصل هشتم درباره شمشیر و گونه‌های مختلف آن است. در ابتدا به منشاء پیدایش و توسعه شمشیر می‌پردازد و سپس به سراغ شمشیرهای بسیار خمیده (highly curved swords) پیش از دوران صفوی، از جمله شمشیرهای منسوب به تیمور می‌رود.

مباحث بعدی به سبک‌های مختلف «شمشیر کلاسیک»، اندازه و ساختار شمشیرها، نشان‌ها و طلسم‌های سازندگان شمشیرها بر تیغه آنها می‌پردازد. روش‌های تزئینی در بلچاق‌ها (handguards)، کلاهخودها (pommel caps) / حکاکی / قلم‌زنی یا قلم‌کشی (engraving)، میناکاری طلایی (gold inlaying) زراندودکاری (gold overlaying) و مطلاکاری (gilding)، تزئینات ساده (simple fittings)، بلچاق و کلاهخودهای نقره‌کاری یا زراندود، مرصع‌کاری، میناکاری، تزئینات جواهرنشان (bejeweled fittings) و لعاب‌کاری (enameled fittings) از مباحث دیگر این فصل است. ذوالفقار (DHULFAGHAR)، شمشیر دو تیغه (THEBIFURCATED SWORD) حضرت علی، موضوع فصل نهم است. در فصل دهم مطالبی پیرامون شمشیرهای راست‌تیغه (STRAIGHT SWORDS) ایرانی، شمشیرزنی، و توضیحاتی پیرامون نماد اژدها آمده است. فصل یازدهم مربوط به شمشیرهای نظامی دوره قاجار است. در فصل‌های دوازدهم، سیزدهم، چهاردهم و پانزدهم، به ترتیب درباره

تقسیم‌بندی جنگ‌افزارها و سلاح‌ها
 به دو دوره پیش از اسلام و اسلامی،
 اغلب باعث می‌شود تا همه کشورهای
 منطقه به عنوان یک بلوک تلقی شوند
 و در نتیجه شباهت‌های بی‌اهمیت
 را به دقت مشخص کنند و از
 خصوصیات و ویژگی‌های منحصر به
 فرد هر کشور یا فرهنگ چشم‌پوشند

اردشیر دوم، شاپور دوم و سوم، و شمشیرهای منسوب به خسرو دوم زره‌های نقره و شمشیرهایی با پوشش نقره از دوره ساسانی. فصل هفتم به اهمیت و ارزش شمشیرها در ایران بعد از پیروزی اسلام می‌پردازد. فولاد گوهردار (Crucible Steel or Pulad-e gohardar) و انواع مختلف آن، انواع شمشیرها (wootz ingots) و فولادهایی که توسط فلز کاران پارسی اصفهان استفاده می‌شد، از مباحث این فصل است. در ادامه، رده‌بندی شمشیرها توسط الکندی و نظرات محمد ابن یعقوب الختلی، بیرونی، ابن سینا، خیام نیشابوری، مبارک شاه فخر مدبر، و الترتوسی درباره شمشیرها، و شناسایی و طبقه‌بندی تیغه‌های فولاد گوهردار مبتنی بر مطالعات دوره مدرن

در آثار بین‌المللی، جنگ‌افزارها و نیروی زرهی ایرانی، به دو دوره پیش از اسلام و اسلامی تقسیم می‌شوند، اما در این کتاب ایراداتی به این رویکرد وارد می‌شود

قمه و قداره (QAME AND QADDARE)، خنجر (KHANJAR)، کارد (KARD)، و پیش‌قیض (PISHQABZ) بحث شده است. نیزه و زوبین (SPEAR AND JAVELIN) و انواع مدل‌های آن در فصل شانزدهم می‌آید. در ادامه، انواع مدل‌های سرنیزه که در آمارلو و لرستان ساخته می‌شده، آمده است. پایان فصل، به سرنیزه‌های مربوط به دوره هخامنشی، پارت‌ها، و ساسانی، و انواع نیزه‌های دوره اسلامی، سرنیزه‌های چنگ‌دار (pronged spearheads) دوشاخه و سه شاخه و زوبین (Javelin) اختصاص دارد.

موضوع فصل هفدهم گرز (MACE) است. گرزهای کروی یا گلابی شکل و باطوم مانند، گرزهای قبه‌دار و لبه‌دار و ... از انواع گرزهایی است که در این فصل برشمرده شده است.

فصل‌های هجدهم و نوزدهم، به ترتیب پیرامون تبر و تبریزین (TABAR AND TABARZIN)، و سپر (SHIELD) است.

فصل بیستم، به توصیف انواع زره (MAIL) و جوشن (JAWSHAN) پرداخته است: زره‌های چهارآینه میخکوب شده، با تسمه‌های چرمی، منسوب به شاه اسماعیل صفوی، و زره‌های فولادی مستطیلی شکل. توصیفات مربوط به سردوشی (Shoulder padding)، بازبند (Arm guards)، انواع بازبندهای لولدار، بازبندهای مخصوص زره‌های حلقوی، تسمه‌های چرمی، کلاه‌خود (helmet)، گریبان (collar)، زانوبند (knee protector) و ساق‌بند (shin protector) نیز در ذیل همین فصل آمده است.

فصل بعدی، به تیر و کمان (Bow and Arrows) اختصاص دارد. نخست به شکل و ساختار کمان پرداخته می‌شود. دسته‌بندی کمان‌ها از منظر زوترمن، کبیلینسکی، هین، و دویر و موادی که در ساخت کمان به کار می‌رود، در پی می‌آید. در این فصل به نمونه‌های متفاوت تیر و انواع پیکان‌های ساخت مارلیک، لرستان، پیکان‌های مربوط به دوره هخامنشی، زه (bowstring)، تیردان (quiver)، کربال/کربان (the bow case)، زه‌گیر (thumb protector) یا انگشتانه نیز پرداخته می‌شود.

تمثیل‌ها و نشان‌های مختلفی که بر شمشیرها و جنگ‌افزارها حک شده است، منشاء این نشان‌ها و ارتباطشان با ستاره‌شناسی، موضوع فصل بیست و دوم است.

در ارتباط با سنت جنگاوری و هنرهای نظامی ایران، در فصل بیست و سوم، قوانین رفتاری جنگاوران (جوانمردی) و موقعیت و نقش آنها در جامعه و همچنین منش عیاران در طول دوره ساسانی و دوران بعدی تبیین می‌شود.

فصل بیست و چهارم از کشتی‌گیری می‌گوید و از تمرین‌های نظامی جنگاوران. کشتی‌گیری و ورزش پهلوانی از جمله این تمرین‌هاست، و ابزارهای تمرین برای ورزش پهلوانی سنگ، کباده، تخته‌شنا، میل و چرخ توصیف شده است. تیراندازی، شمشیربازی، پرتاب نیزه، اسب سواری، چوگان بازی، و بازی در تفرجگاه نیز از برنامه‌های جنگاوران بوده است.

در فصل بیست و پنج، از درویشان سخن گفته می‌شود. فصول پایانی، بیست و ششم و بیست و هفتم، درباره نقالی و تعزیه است. آخرین فصل نیز به نتیجه‌گیری مؤلف اختصاص دارد.

بخش دوم کتاب را عکس‌ها تشکیل می‌دهند. اولین عکس‌ها، تصاویری از شمشیرهای برنزی و آهنی لرستان و شمال ایران (آمارلو، قشلاق، و مازندران) و تصاویر بعدی مربوط به جنگ‌افزارهای دوره هخامنشیان، پارت‌ها، و ساسانیان است. تصاویری نیز از انواع شمشیرهای نظامی و راست تیغ، تصاویری، از انواع قداره، قمه، خنجر، کارد، پیش‌قیض، نیزه و زوبین، گرز، تبر و تبریزین، سپر، زره و جوشن، و تیر و کمان ارائه شده است.

نویسنده توانسته است مجموعه‌ای کامل‌تر از سایر آثار منتشر شده در این زمینه، ارائه کند. در واقع، این تحقیق، در صدر مطالعات مربوط به جنگ‌افزارها و سلاح‌های ایرانی قرار دارد.